

Ks. Ernest Kleinert

WIKARIUSZ KAPITULNY DIECEZJI GDAŃSKIEJ 1951 — 1956

Wstęp. I Zagadnienie ważności wyborów wikariuszy kapitulnych na Ziemiach Odzyskanych. II Wybór i objęcie rządów przez wikariusza kapitulnego w diecezji gdańskiej. III Działalność wikariusza kapitulnego w Gdańsku. IV Wygaśnięcie jurysdykcji wikariusza kapitulnego. Zusammenfassung.

W S T Ę P

Od chwili uwięzienia biskupa Karola Marii Spletta 9 sierpnia 1945 roku aż do jego śmierci w 1964 roku, diecezja gdańska występuje jako „*Sedes impedita*”. W tym czasie diecezją zarządzają kolejno: administrator apostolski (1945—1951), wikariusz kapitulny (1951—1956) oraz koadiutor „*Sedi datus*” (1956—1964).

Okres ten, ujęty w szerszych ramach zagadnienia tzw. Ziemi Odzyskanych¹, stanowi bogaty materiał do badań pod względem kanonicznym, duszpasterskim czy polityczno-społecznym. Na tle dość licznych opracowań ogólnych statusu Kościoła Rzymsko-Katolickiego na Ziemiach Odzyskanych², zauważa się luki, gdy idzie o opracowania partykularne poszczególnych jednostek administracyjnych.

Z opracowań dotyczących diecezji gdańskiej na uwagę zasługują artykuły ks. A. Bacińskiego: *Zarys dziejów ziemi i diecezji gdańskiej*, który ukazał się jako część wstępna do Schematyzmu Diecezji Gdańskiej na rok 1969³ oraz *Dzieje diecezji gdańskiej w ostatnim XX-leciu (1945—1965)*⁴. Są to opracowania historyczne, w których interesujący nas okres lat 1951—1956 został pominięty lub też opisany w kilkunastu zdaniach. Zagadnienie uwięzienia i zasądzenia biskupa Karola Marii Spletta naświetla artykuł ks. E. Kleinerta *Antypolskie zarządzenia biskupa gdańskiego*

¹ Rozpoczyna ten okres mianowanie przez kard. Hlonda 15 VIII 1945 roku administratorów apostolskich dla terenów przywróconych Polsce po II wojnie światowej, zamyka zaś bulla Pawła VI *Episcoporum Poloniae coetus* z 28 VI 1972 roku ustanawiająca nowe diecezje na tych ziemiach.

² Obszernie opracował to zagadnienie m. in. Ryszard Marek, *Kościół rzymsko-katolicki wobec ziem zachodnich i północnych*, Warszawa 1976.

³ *Schematyzm Diecezji Gdańskiej na rok 1969*. Fragmenty, Gdańsk 1969.

⁴ *Nasza Przeszłość*, 1965, 150—182.

*Karola Spletta w świetle prawa karnego publicznego i kanonicznego*⁵, zaś pierwsze pięciolecie powojenne związane z rządami administratora apostolskiego Ks. Andrzeja Wronki omawia artykuł tegoż autora *Administrator Apostolski diecezji gdańskiej (1945—1951)*⁶.

Lata 1951—1956 należą do trudniejszego okresu działalności Kościoła w Polsce powojennej. Nieprzystosowanie granic administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych do ustalonych w 1945 roku granic państwowych, pociągnęło za sobą w 1951 roku decyzję władz państwowych, która wywołała łańcuch reakcji po obu stronach linii Kościół—Państwo. Usunięci zostali administratorzy apostolscy z omawianych terenów a w ich miejsce wybrano „wikariuszy kapitulnych”. W diecezji gdańskiej w latach 1951—1956 rządy sprawował ks. Jan Cymanowski, wikariusz kapitulny wybrany przez konsultorów diecezjalnych.

I. ZAGADNIENIE WAŻNOŚCI WYBORU WIKARIUSZY KAPITULNYCH NA ZIEMIACH ODZYSKANYCH

1. Geneza decyzji władzy państwowej z 26 stycznia 1951 roku.

Aby zrozumieć sytuację wytworzoną w 1951 roku a spowodowaną wydalaniem administratorów apostolskich i nakazem wyboru wikariuszy kapitulnych, należy przyjrzeć się stosunkom Państwo—Kościół w Polsce powojennej z uwypukleniem zagadnienia administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych.

A) UCHWAŁA RADY MINISTRÓW Z DNIA 12 WRZEŚNIA 1945 ROKU.

We wrześniu 1945 roku stosunki bilateralne Kościół—Państwo w Polsce normowały: Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z 17 marca 1921 roku⁷ oraz Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku między Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską⁸. Konstytucja marcowa przyjmowała zasadę równouprawnienia wyznań uznanych, z tym, że wyznanie rzymsko-katolickie zajmowało w państwie stanowisko naczelne (*primus inter pares*)⁹. Art. 114 Konstytucji stanowił, że stosunek Państwa do Kościoła

⁵ MDG, 1976, 81—96.

⁶ MDG, 1977, 79—97.

⁷ Ustawa z 17 III 1921. Dz. U. nr 44 poz. 267. Należy przypomnieć, że konstytucja kwietniowa z 23 IV 1935 roku mocą Manifestu PKWN nie obowiązywała (załącznik do Dz. U. 1944 nr 1).

⁸ St. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 II 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczypospolitą Polską*, Łomża 1934.

⁹ Art. 114. „Wyznanie rzymsko-katolickie, będące religią przeważającą większości narodu, zajmuje w Państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań. Kościół Rzymsko-Katolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm”.

rzymsko-katolickiego ma być uregulowany na podstawie konkordatu. Podstawową natomiast normę konkordatu stanowił artykuł 1: *Kościół Katolicki, bez różnicy obrządków, korzystać będzie w Rzeczypospolitej z pełnej wolności. Państwo zapewnia Kościołowi swobodne wykonywanie jego władzy duchownej i jego jurysdykcji, jak również swobodną administrację i zarząd jego sprawami i majątkiem zgodnie z prawem bożym i kanonicznym*¹⁰.

Przeobrażenia polityczno-społeczne, jakie dokonały się w Polsce po drugiej wojnie światowej pociągnęły za sobą również i przeobrażenia w polityce wyznaniowej. Wyrazem nowego stosunku Rządu Polski Ludowej do Kościoła Katolickiego oraz Stolicy Apostolskiej była uchwała Rady Ministrów z dnia 12 września 1945 roku¹¹. Uchwała składa się z trzech punktów. W punkcie pierwszym poruszono sprawę zniesienia konkordatu z 1925 roku. Rząd Polski stwierdził, że konkordat przestał obowiązywać wskutek jednostronnego zerwania go przez Stolicę Apostolską w następstwie aktów prawnych, zdziałanych w czasie okupacji, a sprzecznych z jego postanowieniami¹². Punkt drugi dotyczy nominacji administratorów apostolskich na Ziemiach Odzyskanych. Ponieważ Stolica Apostolska nie uznała dotąd Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej i w związku z tym nie ma normalnych stosunków dyplomatycznych między Rządem Polski Ludowej a Stolicą Apostolską, Uchwała stwierdza, iż Rząd Jedności Narodowej nie przyjmuje do urzędowej wiadomości nominacji administratorów apostolskich dokonanej dnia 15 sierpnia 1945 roku¹³. W punkcie trzecim, Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej oświadcza, że tak jak dotychczas niczym nie krępował działalności Kościoła Katolickiego, podobnie i nadal zapewnia mu pełną swobodę w ramach obowiązujących ustaw¹⁴.

¹⁰ St. Łukomski, dz. cyt., 48.

¹¹ Przedruk: *Położenie prawne Kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Zbiór dokumentów wg stanu na dzień 1 października 1960 roku, Warszawa 1960, 123—124.

¹² Niezależnie od w/w Uchwały Rady Ministrów, Konkordat nie obowiązywał w Polsce Ludowej po wojnie, z powodu całkowitej zmiany warunków, w jakich był zawarty w 1925 roku; zmiana granic państwa (określonych w Konkordacie) i gruntowna zmiana ustroju społeczno-gospodarczego i państwowego. Por. S. Piotrowski, *Konkordat zawarty ze Stolicą Apostolską przestał obowiązywać jako wewnętrzna ustawa krajowa*, w: *Państwo i Prawo* 1947, 3—8.

¹³ Na temat uznania względnie nieuznania przez Stolicę Apostolską państwa czy rządu w świetle prawa międzynarodowego zob. A. Klafkowski, *Granica polsko-niemiecka a konkordaty z lat 1929 i 1933*, Warszawa 1958, 221—226. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej powołany został przez Krajową Radę Narodową ustawą z dnia 31 XII 1944 roku, Dz. U. nr 19 poz. 99.

¹⁴ Poza Manifestem PKWN z 22 VII 1944 roku proklamującym równość wszystkich obywateli bez różnicy wyznania oraz wolność sumienia, na uwagę zasługują tzw. ustawy laicyzujące, które niebawem ogłoszono. M.in. nowe prawo małżeńskie (Dz. U. 1945 nr 48 poz. 270), nowe prawo o aktach stanu cywilnego (Dz. U. 1945 nr 48 poz. 272), prawa o laicyzacji aktów i dokumentów urzędowych (Dz. U. 1945—1947). Zob. H. Świątkowski, *Państwo a Kościół w świetle prawa*, (Warszawa) 1960², 48—50.

Analizując powyższą Uchwałę Rady Ministrów, należy podkreślić, że zerwanie konkordatu nie oznacza zerwania wszelkich stosunków między Kościołem a Państwem, skoro te dwie społeczności w dalszym ciągu istnieją na określonych terytorium i pozostają w określonych stosunkach publiczno-prawnych¹⁵. Toteż mimo iż Rząd nie przyjął do urzędowej wiadomości nominacji administratorów apostolskich na Ziemiach Zachodnich i Północnych, w praktyce pełnili oni swe funkcje: władzę administratora apostolskiego w Olsztynie (*dla Warmii i Mazur*) sprawował ks. Teodor Bensch, w Gorzowie Wielkopolskim (*dla Pomorza Zachodniego, Ziemi Lubuskiej i prałatury Pilskiej*) ks. Edmund Nowicki, we Wrocławiu (*dla Dolnego Śląska*) ks. Karol Milik, w Opolu (*dla Śląska Opolskiego*) ks. Bolesław Kominek a w Gdańsku (*dla diecezji gdańskiej*) ks. Andrzej Wronka¹⁶.

Wprawdzie niemieccy biskupi i wikariusze kapitulni opuścili polskie ziemie i zamieszkali w Niemczech (wzgl. pozostał jak w przypadku biskupa Karola Spletta, który przebywał w więzieniu), ale zachowali swe stanowiska z zatrzymaniem jurysdykcji na tę część swej diecezji która nie weszła w skład Państwa Polskiego, zaś w razie śmierci otrzymywali kanonicznych następców. Wytworzyło się pewnego rodzaju dualizm jurysdykcji kościelnej: stałej niemieckiej, lecz zawieszanej na terenie Polski, oraz tymczasowej władzy administratorów apostolskich sprawujących swą jurysdykcję *ad nutum Sanctae Sedis*¹⁷. Stąd Rząd Polski, kierowany swoimi racjami, wywierał nacisk na Episkopat Polski, aby doprowadzić do ustabilizowania administracji kościelnej na tych terenach.

B) POROZUMIENIE ZAWARTE MIĘDZY PRZEDSTAWICIELAMI RZĄDU R.P. I EPISKOPATU POLSKIEGO Z DNIA 14 KWIETNIA 1950 ROKU.

Jednostronna Uchwała Rady Ministrów z dnia 12 września 1945 roku spowodowała swoistą pustkę w normowaniu dwustronnych stosunków prawnych Kościół—Państwo w Polsce Ludowej. Naglącą stała się potrze-

¹⁵ Zob. A. Klafkowski, dz. cyt., 221—222.

¹⁶ Dekrety nominacyjne otrzymali z rąk kard. Hlonda 15 VIII 1945 roku, upoważnionego przez Stolicę Apostolską mocą specjalnych uprawnień z 8 VII 1945 roku.

¹⁷ *Annuario Pontificio* — do 1964 roku jako biskup gdański figuruje K.M. Splett (*impedito*). Diecezja warmińska w 1972 roku (*Annuario Pontificio*, 559) określana jest jako „Suffr. di Breslavia”. Po śmierci biskupa warmińskiego Maksymiliana Kallera w 1947 roku wybrano wikariuszem kapitulnym ks. Kathera, który przebywał w Rulle/Osnabrück, a po nim wikariuszem kapitulnym został wybrany ks. Paul Hoppe urzędujący w Münster. Zob. *Katholische Jahrbuch* 1948/49, 208 i 226—227; J. Zaborowski, *Kościół nad Odrą i Nysą*, Warszawa 1970, 56. Archidiecezja wrocławska w *Annuario Pontificio*: Breslavia, Breslau, Wrocław, lokowana jest wrubryce państwowej Germania (rok 1957 s. 171). *Rocznik* 1972, 85—86 miejsce biskupa rezydentjalnego wykropkowane, natomiast podaje administratorów apostolskich „ad nutum Sanctae Sedis”: Mons. Bolesław Kominek (per la parte centrale dell' Arcidieceesi; Mons. Franciszek Jop (per la parte meridionale); Mons. Wilhelm Pluta (per la parte settentrionale). Po śmierci ks. Ferdynanda Piontka, który był wikariuszem kapitulnym w chwili utworzenia polskiej administracji kościelnej, jego następcą wybrany został bp Gehrard Schaffran. Zob. J. Zaborowski, dz. cyt., 62.

ba nowego określenia tych stosunków. Wielowiekowe powiązania Kościoła katolickiego z życiem narodu i Państwa domagały się takiego unormowania spraw wyznaniowych, by mogło być respektowane tak przez władze kościelne jak i władze państwowe oraz cały naród polski. Toteż w połowie roku 1949 utworzona została tzw. *Komisja Mieszana*, złożona z członków Rządu i Episkopatu, której zadaniem było rozpatrzenie całokształtu wspólnych spraw¹⁸.

Rezultatem prac Komisji Mieszanej, prowadzonych wśród zrozumiałych trudności wywołanych nie dającymi się usunąć różnicami światopoglądowymi, było *Porozumienie* zawarte między przedstawicielami Rządu i przedstawicielami Episkopatu, podpisane dnia 14 kwietnia 1950 roku¹⁹.

Porozumienie to składające się z 19 punktów, zabezpieczało Kościołowi swobodę w sferze kultu religijnego, nakładając na hierarchię kościelną obowiązki sprowadzające się do podstawowych obowiązków obywatelskich, jak poszanowanie prawa i władzy państwowej oraz przeciwstawianie się wrogiej Polsce działalności. Unormowane zostały również m. in. sprawy nauki religii w szkołach, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, stowarzyszeń katolickich, kościelnej akcji charytatywnej, duszpasterstwa wojaskowego i szpitalnego, zakonów i zgromadzeń zakonnych.

Z punktu widzenia interesów administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych, ważnym jest punkt trzeci Porozumienia: *Episkopat Polski stwierdza, że zarówno prawa ekonomiczne, historyczne, religijne jak i sprawiedliwość dziejowa wymagają, aby ziemie Odzyskane na zawsze należały do Polski. Wychodząc z założenia, że Ziemie Odzyskane stanowią nieodłączną część Rzeczypospolitej, Episkopat zwróci się z prośbą do Stolicy Apostolskiej, aby administracje kościelne korzystające z praw biskupstw rezydencjalnych były zamienione na stałe ordynariaty biskupie. Należy zwrócić uwagę, iż użycie w wyżej wymienionym punkcie Porozumienia sformułowania Episkopat zwróci się z prośbą do Stolicy Apostolskiej zakłada przyjęcie tak przez Rząd jak i Episkopat wyłącznej kompetencji Stolicy Apostolskiej w sprawie uregulowania statusu kościelnego na Ziemiach Odzyskanych²⁰. Wskazuje na to również punkt piąty Porozumienia, stwierdzający, że Papież jest miarodajnym i najwyższym autory-*

¹⁸ Zob. *Komunikat Episkopatu Polski do wiernych z 22 IV 1950 r.* w: *ŻiM 1950*, 175—176. Delegacji rządowej przewodniczył minister administracji publicznej Wł. Wojski, delegacji episkopatu — sekretarz episkopatu ks. biskup Z. Choromański.

¹⁹ Przedruk w: *Położenie prawne kościołów*, 124—127.

²⁰ Na uwagę zasługuje tu artykuł redakcyjny Tygodnika Powszechnego „*Stosunek Kościoła do Państwa*” (nr 14 z 1949 roku) w którym czytamy m. in. „Sprawy... dotyczące się prawno-publicznych podstaw i organizacji Kościoła Katolickiego w Polsce, mogą być załatwione jedynie w porozumieniu ze Stolicą Apostolską”. A. Klafkowski sugeruje, iż artykuł ten był inspirowany przez Episkopat Polski (*Granica polsko-niemiecka*, 336) i nazywa ów artykuł „*Oświadczeniem Episkopatu Polskiego z dnia 20 marca 1949 roku*”.

tetem Kościoła w sprawach wiary, moralności i jurysdykcji kościelnej. To ostatnie stwierdzenie, jako uznane przez Rząd Polski zostało dobitnie podkreślone w komunikacie Episkopatu Polskiego do wiernych z dnia 22 kwietnia 1950 roku, wydanym w związku z podpisaniem Porozumienia²¹.

C) OSWIADCZENIE RZĄDU R.P. Z DNIA 23 PAŹDZIERNIKA 1950 ROKU.

Podpisanie Porozumienia nie posunęło jednak naprzód sprawy stabilizacji polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych. Stolica Apostolska nadal zachowywała w tej sprawie milczenie. Zapoczątkowało to łańcuch reakcji polityczno-prawnych, które głęboko naruszyły stosunki Państwo—Kościół w Polsce. Rząd Polski postanowił nie tolerować takiego stanu rzeczy, szczególnie po zmianach, jakie zaszły w stosunkach polsko-niemieckich. W tym czasie bowiem powstało nowe państwo: Niemiecka Republika Demokratyczna²², z którym Polska zawarła układ o demarkacji polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisany w Zgorzelcu 6 lipca 1950 roku²³.

Stanowisko Rządu Polskiego w sprawie administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych i Północnych wyrażone zostało w piśmie Urzędu do Spraw Wyznań skierowanym do sekretarza Episkopatu z dnia 23 października 1950 roku²⁴. Czytamy tam: *Porozumienie między przedstawicielami Rządu R.P. i Episkopatu z dnia 14 kwietnia br. w sposób jasny i niedwuznaczny ustala w punkcie trzecim, że na Ziemiach Odzyskanych zamiast dotychczasowych administratorów diecezji winni być stali biskupi ordynariusze, a zamiast tymczasowych administratorów parafii — stali proboszczowie, podobnie jak na innych terenach Państwa Polskiego. Od czasu zawarcia porozumienia upłynęło przeszło sześć miesięcy... władze Kościoła Katolickiego zamiast przyspieszyć realizację swego uroczystego zobowiązania nadal utrzymują na odcinku kościelnym stan tymczasowości na Ziemiach Odzyskanych. Taka postawa narusza umowę i jaskrawo koliduje z interesem państwowym i narodowym Polski i jest na rękę tylko czynnikiem antypolskim.*

Oświadczenie określa bliżej owe antypolskie czynniki: chodzi tu głównie o „*siły rewizjonistyczne, hitlerowskie i imperialistyczne idące w parze z remilitaryzacją Niemiec zachodnich*”. Nieunormowana sprawa administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych stanowi jeden z czynników

²¹ Przedruk w: ZiM 1950, 175—176.

²² Dokumenty dotyczące powstania NRD — Zbiór dokumentów pod red. Juliana Makowskiego. *Polski Instytut Spraw Międzynarodowych*, Warszawa 1949, 854—945.

²³ Tamże, 1950, 615—616; Dz. U. 1951 nr 14 poz. 106.

²⁴ Przedruk w: Trybuna Ludu nr 294 z 1950 roku. Funkcję sekretarza Episkopatu pełnił wówczas ks. biskup Z. Choromański.

wzmaganie się akcji rewizjonistycznej przeciwko granicom polskim. Stąd, czytamy w zakończeniu Oświadczenia rządowego: „Rząd R.P. nie zamierza dłużej tolerować stanu rzeczy i wzywa Episkopat Polski do zlikwidowania obecnego stanu tymczasowości stanowisk kościelnych na Ziemiach Zachodnich, podkreślając z naciskiem, że zastępowanie się względami formalnymi w sprawie tak istotnej wagi nie stanowi żadnego usprawiedliwienia.

Zachodzi pewna rozbieżność między Oświadczeniem rządowym z 23 października 1950 roku, a zwłaszcza wyżej zacytowanym wezwaniem Episkopatu Polskiego do zlikwidowania stanu tymczasowości w administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych, a Porozumieniem z 14 kwietnia 1950 roku. Punkt trzeci Porozumienia stwierdza, iż Episkopat Polski zwróci się z prośbą do Stolicy Apostolskiej o uregulowanie tej sprawy, a punkt piąty tegoż Porozumienia przyznaje Papięzowi najwyższą władzę i kompetencję jurysdykcyjną w sprawach kościelnych; natomiast w Oświadczeniu z 23 października 1950 roku Rząd domaga się wprost od Episkopatu zlikwidowania stanu tymczasowości. W świetle tych dwóch dokumentów wydaje się, że w braku bilateralnych stosunków Polska — Watykan, Rząd poprzez presję wywieraną bezpośrednio na Episkopat Polski, pośrednio domagał się odpowiednich decyzji Stolicy Apostolskiej.

Oprócz oficjalnego oświadczenia rządowego, rozpoczęto również kampanię w prasie tak ogólnokrajowej jak i lokalnej, mającą na celu wykazanie, że także i społeczeństwo polskie, zwłaszcza katolicy świeccy i duchowni, domagają się stabilizacji administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych²⁵. Organizowano nadto delegacje które miały złożyć na ręce administratorów polskich uprzednio uchwalone petycje²⁶.

2. Wybór wikariuszy kapitulnych na podstawie Zarządzenia Rządu R.P. z dnia 26 stycznia 1951 roku i jego skutki prawno-kanoniczne.

Rządowe wezwanie Episkopatu do zlikwidowania tymczasowości administracji nie przyniosło oczekiwanych rezultatów. Stolica Apostolska nie poczyniła w tym kierunku oficjalnych kroków²⁷. Wobec tego Rząd Polski

²⁵ Poza artykułami w Trybunie Ludu, Słowie Powszechnym i innych ogólnokrajowych gazetach, również Dziennik Bałtycki niemal codziennie w końcu października i w listopadzie 1950 roku publikował artykuły na ten temat.

²⁶ Por. Słowo Polskie (Wrocław) z 16 XI 1950, Słowo Powszechne z 2 XI 1950; Dziennik Bałtycki z 8 XI 1950 roku podaje, że w dniu 6 listopada ks. Administrator Apostolski A. Wronka nie chciał przyjąć 33 osobowej delegacji (uprzednio powiadomiony wyjechał z Oliwy), która postanowiła udać się do władz centralnych w Warszawie i tam złożyć petycję.

²⁷ W tej sprawie Prymas Polski arcybiskup Stefan Wyszyński wyjechał do Rzymu.

26 stycznia 1951 roku zarządził likwidację stanu tymczasowości w administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych poprzez usunięcie z tychże terenów administratorów apostolskich. Zarządzenie to opublikowano 27 stycznia 1951 roku²⁸. Należy zwrócić uwagę, że publikacja Zarządzenia zbiega się z datą podpisania aktu o delimitacji granicy między Polską a NRD²⁹. Zostało to podkreślone w *Zarządzeniu*, które dość szeroko motywuje decyzję władzy państwowej. Tym samym *Zarządzeniem*, mocą którego administratorzy musieli opuścić tereny, na jakich sprawowali swą jurysdykcję, czynniki państwowe nakazały kapitułom, wzgl. konsultorom diecezjalnym, wybór wikariuszy kapitulnych. Prasa polska w dniu 30 stycznia 1951 roku doniosła o *powołaniu stałych ordynariuszy diecezji* na Ziemiach Odzyskanych: rządcą w archidiecezji wrocławskiej został ks. Kazimierz Lagosz, w Opolu — ks. Emil Kobierzycki, w Gorzowie Wlkp. — ks. Tadeusz Załuczowski, w diecezji gdańskiej — ks. Jan Cymanowski, w diecezji warmińskiej (Olsztyn) — ks. Wojciech Zink³⁰.

Wobec nowych faktów i sytuacji, w jakiej znalazł się Kościół w Polsce, Prymas Polski, arcybiskup Stefan Wyszyński, po uprzednio przeprowadzonej rozmowie z Prezydentem R.P. Bolesławem Bierutem³¹ udzielił wybranym kapłanom jurysdykcji kanonicznej. Episkopat Polski w komunikacie z dnia 8 lutego 1951 roku podał do wiadomości, że „w wyniku przeprowadzonych zmian w zarządzie kościelnym na Ziemiach Odzyskanych, ksiądz Prymas Polski udzielił jurysdykcji kanonicznej wybranym przez Kapituły lub Rady Konsultorów Diecezjalnych kapłanom, którzy sprawują odtąd władzę kościelną na tych ziemiach zgodnie z prawem kanonicznym. Duchowieństwo i wierni powinni odnosić się do tych Rządców diecezji z zaufaniem i udzielać im koniecznego poparcia³²”.

Udzielenie jurysdykcji przez Prymasa wynikało stąd, iż uznał on wybór wikariuszy kapitulnych za nieważny. Według kanonu 150 § 1 KPK obsadzenie urzędu prawnie nieopróżnionego jest tym samym nieważne i nie staje się prawomocnym przez późniejsze opróżnienie³³. Kodeks w ka-

²⁸ Trybuna Ludu nr 27 z 1951 roku.

²⁹ Jest to krótki akt stwierdzający zakończenie prac związanych z wytyczaniem w terenie państwowej granicy polsko-niemieckiej podpisany we Frankfurcie nad Odrą 27 stycznia 1951 roku. Dz. U. 1952 nr 53 poz. 346.

³⁰ Trybuna Ludu z 30 I 1951.

³¹ W dniu 3 lutego 1951 roku w Belwederze Prezydent Bolesław Bierut przyjął Prymasa Polski, arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego. Przedmiotem rozmów były sprawy dotyczące Porozumienia z 14 IV 1950 roku oraz sprawy związane z dokonanymi zmianami w zarządzie kościelnym na Ziemiach Odzyskanych. Zob. Trybuna Ludu z 4 II 1951.

³² Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej, nr 14 z 1951 roku. Tygodnik Powszechny z 18 II 1951.

³³ Can. 150 § 1. „Provisio officii de iure non vacantis ad normam can. 183 § 1, est ipso facto irrita, nec subsequente vacatione convalescit”.

nonie 183 § 1 wylicza przyczyny z których następuje prawne opróżnienie urzędu kościelnego³⁴. Pozbawić jednak urzędu kościelnego, względnie z niego usunąć, może tylko ta władza, która udzieliła kanonicznej prowizji czyli kanonicznego nadania urzędu³⁵. Czynniki rządowe nie posiadają zatem kompetencji do pozbawiania urzędów kościelnych. Stąd przymusowe opuszczenie przez administratorów apostolskich należących do nich terenów, nie spowodowało tym samym wakansu zajmowanych przez nich urzędów. Prawodawca kościelny przewidział jednakże możliwość podobnego opuszczenia diecezji przez administratora apostolskiego: „*Gdyby wykonywanie jurysdykcji przez administratora apostolskiego było niemożliwe, albo gdyby administrator umarł, należy natychmiast powiadomić Stolicę Apostolską, a w tym czasie, gdy diecezja wakuje, albo biskup jest nie-poczytalny, należy zachować przepisy kanonu 429 i nn, w przeciwnym razie rządzi biskup, chyba że Stolica Apostolska zarządzi inaczej* (kan. 317)³⁶. Kanon 429 KPK mówi, że w razie przeszkód w wykonywaniu jurysdykcji biskupiej, tak że nie może on nawet drogą listowną skomunikować się z podwładnymi, jeśli Stolica Apostolska nie zadecyduje inaczej, rządzi wikariusz generalny biskupa albo jego delegat, który może być jeden lub kilku sukcesywnie³⁷; gdyby i ci nie mogli sprawować rządów, wówczas władzę obejmuje kapituła katedralna, która wybiera wikariusza z władzą wikariusza kapitulnego³⁸.

Na Ziemiach Odzyskanych zgodnie z przepisami kanonu 429 § 3 wyboru wikariusza kapitulnego dokonali członkowie kapituły wzgl. konsultorzy diecezjalni³⁹, jednakże uczynili to przy ingerencji władzy świeckiej a wg przepisu kanonu 166 wybór taki należy uznać za nieważny. Kanon 166

³⁴ Can. 183 § 1. „*Amittitur officium ecclesiasticum renuntiatione, privatione, amotione, translatione, lapsu temporis praefiniti*”.

³⁵ Z mocy samego prawa; za karę, następuje pozbawienie urzędu w wypadkach ściśle określonych, lub wskutek wyroku, dekretu lub zarządzenia właściwego przełożonego kościelnego. Por. F. Pasternak, *Urzędy i beneficja kościelne. Majątek kościelny*, Warszawa 1970, 114 nn.

³⁶ Can. 317: „*Si impedita fuerit iurisdictio Administratoris Apostolici aut si idem Administrator defecerit, Sedes Apostolica statim moneatur; et interim, si dioecesis vacet aut Episcopus non sit sui compos, valent praescripta can. 429 seqq; secus Episcopus dioecesim regit, nisi Sedes Apostolica aliud praestituerit*”.

³⁷ Can. 429 § 1: „*Sede per Episcopi captivitate, relegationem, exsilium, aut inhabilitatem ita impedita, ut ne per litteras quidem cum dioecesanis communicare ipse possit, dioecesis regimen, nisi Sancta aliter providerit, penes Episcopi Vicarium Generalem, vel alium virum ecclesiasticum ab Episcopo delegatum esto. § 2. Potest in casu Episcopus, gravi de causa, plures delegare, qui sibi invicem in munere succedant*”.

³⁸ Can. 429 § 3. „*His deficientibus, vel, uti supra dictum est, impeditis, Capitulum ecclesiae cathedralis suum Vicarium constituat, qui regimen assumat cum potestate Vicarii Capitularis*”.

³⁹ We Wrocławiu ks. K. Lagosza wybrał jedyny będący w tym mieście członek kapituły — ks. kanonik Franciszek Niedźbala; w pozostałych wypadkach wyboru dokonali członkowie Rad Diecezjalnych (konsultorzy diecezjalni). Zob. *Nasza Przyszłość* 1965, 27, 78 i 102, 158, 187.

stwierdza bowiem, że gdyby świeccy, w jakikolwiek sposób, za zgodą wyborców lub wbrew ich woli, wmieszali się do wyboru kościelnego naruszając wolność kanoniczną, wybór byłby z mocy samego prawa nieważny⁴⁰. Kościół zawsze bronił się przed ingerencją władzy świeckiej, dla zapewnienia sobie całkowitej wolności kanonicznej. Wmieszanie się władzy świeckiej w omawiane wybory wikariuszy kapitulnych można dostrzec w zwołaniu przez nią konsultorów, jak też w formalnym żądaniu przeprowadzenia wyborów i to w trybie natychmiastowym.

Cenne uwagi, będące wyrazem stanowiska Episkopatu Polskiego wobec ingerencji władzy cywilnej w administrację kościelną zawarte są w „*Pro memoria w sprawie Ziemi Zachodnich*” podpisanym przez sekretarza Episkopatu w dniu 10 marca 1951 roku⁴¹. Punkt pierwszy tego dokumentu stwierdza, iż wybór wikariuszy kapitulnych przez diecezjalne rady konsultorów był nieważny, o czym został powiadomiony Rząd. W dalszych punktach stwierdza się, że w wytworzonej sytuacji, jurysdykcji kościelnej do sprawowania władzy na Ziemiach Odzyskanych mógł udzielić Prymas Polski w granicach swych uprawnień specjalnych i faktycznie tej jurysdykcji udzielił (pp. 2, 3). Jakkolwiek z powodu nieważności wyborów, wybranym nie przysługiwała nazwa wikariusza kapitulnego⁴², przyjęto jednak, że nowi rządcy diecezji nosić będą tę nazwę (p. 4). Prymas Polski, na mocy swych uprawnień specjalnych, otrzymanych od Stolicy Świętej, udzielił im innych jeszcze przywilejów, koniecznych do sprawowania władzy kościelnej, a nadto, uwzględniając życzenie Rządu, „wikariusze kapitulni” otrzymali uprawnienia do mianowania rządców parafii na Ziemiach Odzyskanych proboszczami, ze wszystkimi prawami i obowiązkami kanonicznymi (pp. 5, 6). Z powyższego wynika, iż nowi rządcy kościelni mieli nie tylko faktyczną jurysdykcję wikariusza kapitulnego, ale rozleglejszą władzę, niż to przewiduje prawo kanoniczne (p. 7). W końcu „*pro memoria*” zaznacza, że ani Prymas, ani Episkopat Polski nie posiadają władzy tworzenia nowych diecezji i mianowania biskupów, gdyż władza taka jest zastrzeżona jedynie Stolicy Świętej (p. 8).

Specjalne uprawnienia Prymasa Polski, o których mówi „*Pro memoria*” wynikają z dokumentów Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej, jakie otrzymał arcybiskup Stefan Wyszyński 28 lutego 1949 roku (nr 1287) i 20 października 1950 roku (nr 7563). Jest o nich mowa w piśmie Sekretariatu Stanu do Prymasa Polski z 18 kwietnia 1951 roku (nr 2475)⁴³, z któ-

⁴⁰ Can. 166. „Si laici contra canonicam libertatem electioni ecclesiasticae quoquo modo sese immiscuerint, electio ipso iure invalida est”. Por. F. Pasternak, *Urzędy i beneficja*, 80.

⁴¹ Kopia w Archiwum Diecezjalnym Gdańskim (dalej ADG), sygn. 0/5.

⁴² Stąd komunikat Episkopatu Polski z 8 lutego 1951 roku nie używa tej nazwy, lecz „kapłani wybrani przez Rady Diecezjalne”.

⁴³ Dokument w Archiwum Prymasa Polski, kopia w posiadaniu autora.

rego dowiadujemy się, że ks. Stefan Wyszyński, arcybiskup Warszawy i Gniezna, otrzymał jurysdykcję dla całości Ziem Odzyskanych, z możliwością sprawowania władzy na tych terenach za pośrednictwem „*delegatów specjalnych*” (Delegati speciali). Jak się później okazało, w dniu 1 lutego 1951 roku Prymas mianował wybranych 26 stycznia tego roku kapłanów w Opolu, Wrocławiu, Gorzowie i Olsztynie swoimi wikariuszami generalnymi⁴⁴. Inaczej natomiast potraktowany został przez Prymasa Gdańsk.

II. WYBÓR I OBJĘCIE RZĄDÓW PRZEZ WIKARIUSZA KAPITULNEGO W DIECEZJI GDAŃSKIEJ.

1. Wybory.

Pismem z 26 stycznia 1951 roku Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej (Referat do Spraw Wyznań) wezwało członków Rady Diecezjalnej Gdańskiej: ks. Jana Żywickiego, ks. Jana Cymanowskiego, ks. Władysława Łęgę i ks. Leona Głowczewskiego do osobistego i natychmiastowego stawienia się w kurii diecezjalnej w Oliwie⁴⁵. Jako podstawę prawną wezwania podano art. 22 oraz art. 32 ust. 1 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 roku o postępowaniu administracyjnym, z dołączoną sankcją zawartą w art. 108 tegoż Rozporządzenia⁴⁶.

W budynku kurii w Oliwie oczekiwali na konsultorów przedstawiciel

---

⁴⁴ Tamże. Dziennik Podań 1951 N 901—904; mianowanie wikariuszy generalnych.

⁴⁵ „Wezwanie. Na podstawie art. 22 oraz art. 32 ust. 1 Rozp. P.R. z dnia 22 III 1928 r. o postępowaniu administracyjnym (Dz. U. Nr 36 poz. 341) wzywam Ks. Cymanowskiego Jana zam. Gdańsk ul. Kartuska 186 do stawienia się osobiście dnia 26 I 1951 r. o godz. natychmiast w Kurii Diecezjalnej Gdańskiej w Oliwie. Stawienie się jest obowiązkowe. Niezastosowanie się do wezwania powoduje skutki przewidziane w art. 108 Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 22 II 1928 r. o postępowaniu administracyjnym. Za Prez. Rady Narodowej — (podpis nieczytelny) — Kierownik Referatu”. Pismo Nr S.Z.W. IV/3/4/51. ADG sygn. 0/5.

⁴⁶ Dz. U. Nr 36 poz. 341. Art. 22 ust. 1 „Władza ma prawo, w wypadkach zaś gdy poszczególne przepisy to przewidują — ma obowiązek wzywać osoby, od których potrzebuje wyjaśnień lub których udział w czynnościach władzy jest potrzebny, do złożenia tych wyjaśnień bądź osobiście w urzędzie, bądź pisemnie, bądź przez osoby inne, jak również do udziału w czynnościach władzy”. Art. 32 ust. 1 „Osobiste stawiennictwo osób zainteresowanych przed władzę prowadzącą sprawę dla dania wyjaśnień może być wymagane tylko w wypadkach, gdy ze względu na wyjątkowo ważny interes publiczny władza uzna to za konieczne...”. Art. 108 ust. 1 „Strony, świadkowie i biegli, winni niestawiennictwa na wezwanie władz lub odmowy dania żądanych wyjaśnień lub zeznań na piśmie bez usprawiedliwionej przyczyny, ulegają w celu wymuszenia czynności karze do 50 zł...”. Należy zauważyć, że nieprawidłowo zastosowano przepis prawa administracyjnego o wzywaniu obywateli. Odnoszą się one wyłącznie do wzywania do lokali urzędowych świeckich i w celu załatwienia sprawy urzędu państwowego.

Rządu R.P. oraz kierownik Referatu do Spraw Wyznań⁴⁷. Odczytali oni zebrany konsultorem deklarację rządową „*O usunięciu tymczasowości w administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych*” i zakomunikowali, że administrator apostolski ks. Andrzej Wronka już opuścił diecezję gdańską i wyjechał do Poznania. Przedstawiciel Rządu pokazał konsultorom pismo ks. Wronki, w którym oświadczył, że wprawdzie ustnie konferował z ks. dziekanem Wł. Łęgą w sprawie prowadzenia rządów diecezji w razie opuszczenia przez niego terenu diecezji lecz anulował wszystkie swoje zarządzenia w tej sprawie⁴⁸. Następnie przedstawiciel Rządu oznajmił iż diecezja gdańska pozbawiona jest rządu i należy wybrać wikariusza kapitulnego. Przedstawiciele władzy państwowej, zostawiając konsultorów samych, udali się do innego odległego pokoju oczekując na wynik głosowania⁴⁹.

Po wezwaniu pomocy Ducha Świętego konsultorzy przystąpili do wyborów. W trzecim tajnym głosowaniu⁵⁰, bezwzględną większością głosów⁵¹ wybrany został ks. Jan Cymanowski, proboszcz parafii Św. Franciszka z Asyżu w Gdańsku⁵². Z przebiegu kanonicznego wyboru wikariusza kapitulnego sporządzono protokół, który podpisali obecni⁵³. Protokół wspomina

⁴⁷ Szczegóły wyboru wikariusza kapitulnego w Gdańsku w dniu 26 stycznia 1951 roku ujawnił ks. Jan Cymanowski na zebraniu duchowieństwa diecezjalnego, które odbyło się 31 stycznia tego roku. Zob. maszynopis „Zebranie Duchowieństwa Diecezji Gdańskiej w Oliwie dnia 31 I 1951 r.” ADG sygn. 0/5.

⁴⁸ W rozmowie telefonicznej administrator apostolski ks. Wronka zgodnie z kan. 429 § 1 powierzył zarząd diecezji ks. dziekanowi Wł. Łędze. Bezpośrednio jednak przed opuszczeniem Oliwy, po rozmowie z przedstawicielem Rządu na ten temat, anulował tę decyzję na piśmie. Pozostawienie w mocy przekazanej telefonicznie jurysdykcji ks. Łędze uniemożliwiłoby wybór wikariusza kapitulnego (kan. 429 § 3).

⁴⁹ „Zebranie Duchowieństwa Diecezji Gdańskiej w Oliwie dnia 31 I 1951 r.”

⁵⁰ Na specjalne życzenie ks. Cymanowskiego, ks. Kazimierz Mirynowski i ks. Leon Głowczewski, oświadczyli na piśmie, iż wyboru na wikariusza kapitulnego nie przyjęli. ADG sygn. 0/5.

⁵¹ Przewidziane kan. 433 § 2: „Vicarii Capitularis et oeconomi constitutio fieri debet per actum capitularem ad normam can. 160—182, salvis peculiaribus huius Capituli normis, et ad eius validitatem requiritur numerus suffragiorum absolute maior demptis suffragiis nullis”.

⁵² Ks. Jan Cymanowski urodził się 25 sierpnia 1888 roku w Głubczynie woj. szczecińskiego jako syn nauczyciela. Wyświęcony na kapłana w roku 1914 w Pelplinie, diecezji chełmińskiej pracował w duszpasterstwie w diecezji chełmińskiej i gdańskiej. W latach 1928—1939 zbudował w parafii Pszczółki kościół i plebanię. Po rozpoczęciu działań wojennych objął parafię św. Franciszka z Asyżu w Gdańsku-Emaus. 1 X 1945 roku przeszedł do pracy duszpasterskiej w diecezji chełmińskiej. Do diecezji gdańskiej wrócił 1 lipca 1948 roku. Po rocznej pracy w parafii w Brętowie obejmuje swą dawną placówkę duszpasterską w Gdańsku-Emaus. W dniu 1 sierpnia 1949 roku został mianowany konsultorem diecezjalnym. Zob. ADG sygn. 0/5. Przewodnik Katolicki 1965, 179.

⁵³ „Protokół z kanonicznego wyboru wikariusza kapitulnego diecezji Gdańskiej ad normam can. 429 C.I.C. Działo się dnia 26 stycznia 1951 roku w lokalu Kurii Biskupiej Gdańskiej w Oliwie. Zebrani następujący radcy diecezjalni — consultores: ks. Dziekan Jan Żywicki
ks. Proboszcz Jan Cymanowski
ks. Dziekan Dr Władysław Łęga
ks. Proboszcz Leon Głowczewski.

o przysiędze złożonej przez elekta wobec elektorów⁵⁴, nie ma natomiast wzmianki o złożeniu wyznania wiary przepisanego prawem kanonicznym (kan. 438)⁵⁵. Po zakomunikowaniu wyniku wyboru oczekującym przedstawicielom władzy cywilnej wszyscy opuścili gmach kurii biskupiej⁵⁶.

W myśl przepisu kanonu 432, ks. Jan Cymanowski powiadomił Prymasa⁵⁷ o swoim wyborze w liście z dnia 28 stycznia 1951 roku: *Stosownie do C.I.C. can. 432 § 4 pokornie donoszę, że dnia 26 stycznia 1951 roku dotychczasowy administrator apostolski diecezji gdańskiej ks. dr ANDRZEJ WRONKA przez Rząd R.P. został usunięty i że w tym dniu opuścił diecezję. Zaraz po odjeździe ks. administratora apostolskiego księży Radcy Diecezjalni, zakomunikowani przez Przedstawiciela Rządu R.P. wybrali mnie Wikariuszem Kapitulnym. Odpis protokołu z kanonicznego wyboru Wikariusza Kapitulnego Diecezji Gdańskiej dołączam, oraz mój życiorys⁵⁸.*

W związku z wyborem na wikariusza kapitulnego wydał ks. Jan Cymanowski krótką odezwę do duchowieństwa i wiernych diecezji gdańskiej⁵⁹. W dniu 31 stycznia 1951 roku odbyło się w Oliwie zebranie duchowieństwa diecezji gdańskiej, na którym ks. Cymanowski zakomunikował o swoim wyborze na wikariusza kapitulnego. W przemówieniu do zebranych księży, przedstawił on szczegóły związane z wyjazdem administratora apostolskiego ks. Andrzeja Wronki i wyborem wikariusza kapitulnego oraz zapoznał obecnych z przepisami prawa kościelnego dotyczą-

Po zakomunikowaniu obecnym konsultorom przez przedstawiciela Rządu Rzeczpospolitej, że z dniem dzisiejszym zgodnie z deklaracją Rządu Rz. P. został usunięty dotychczasowy Administrator Apostolski Gdański ks. Dr ANDRZEJ WRONKA przystąpiono do wyboru wikariusza kapitulnego stosownie do kanonu 429 C.I.C. W tajnym głosowaniu został wybrany absolutną większością głosów wikariuszem kapitulnym Diecezji Gdańskiej ks. Jan Cymanowski, proboszcz parafii św. Franciszka w Gdańsku-Siedlcach. Na tym protokół zakończono i po przeczytaniu podpisano. (—) ks. Jan Żywicki, (—) ks. Dr Władysław Łęga, (—) ks. Jan Cymanowski, proboszcz, (—) ks. Leon Głowczewski, proboszcz. Po wyborze elekt przepisana prawem kanonicznym przysięgę złożył wobec nas: (—) ks. Jan Żywicki, (—) ks. Dr Władysław Łęga, (—) ks. Leon Głowczewski". (Maszynopis w ADG sygn. 0/5).

⁵⁴ Chodzi o przysięgę antymodernistyczną, przepisana przez Motu proprio „*Sacrorum antistitum*” pap. Piusa X, z 1 IX 1910 roku. AAS 2 (1910) 669.

⁵⁵ Can. 438. „Vicarius Capitularis edita fidei professione de qua in can. 1406—1408, statim iurisdictionem obtinet, quin necessaria sit ullius confirmatio”. Can. 1406 § 1. „Obligatione emittendi professionem fidei, secundum formulam a Sede Apostolica probatam, tenentur: ... 4° Coram Capitulo cathedrali, Vicarius Capitularis; ...”.

⁵⁶ „Zebranie Duchowieństwa Diecezji Gdańskiej w Oliwie dnia 31 I 1951 r.”

⁵⁷ Can. 432 § 4. „Capitulum quantocius de morte Episcopi et deinde electus in Vicarium Capitularem de sua electione Sedem Apostolicam certiore faciant”. Zamiast do Stolicy Apostolskiej, wysłał ks. Cymanowski powiadomienie do Prymasa Polski, który posiadał szczególne uprawnienia dotyczące zarządu kościelnego na Ziemiach Odzyskanych.

⁵⁸ Kanon 432 § 4 dotyczy powiadomienia Stolicy Apostolskiej o wyborze wikariusza kapitulnego, dokonany wskutek w a k a n s u stolicy biskupiej. W omawianym przypadku należało powołać się na przepis kan. 429 § 4. „Qui dioecesim regendam, ut supra, suscepit, quamprimum Sanctam Sede moneat de sede impedita ac de assumpto munere”.

⁵⁹ Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej, nr 13 (z dnia 27 I 1951).

cymi urzędu wikariusza kapitulnego. W ostatniej części przemówienia powiedział: *Zgodnie z prawem kościelnym i świadomy przysięgi złożonej Bogu w obecności Księżąt Radców, chcę wypełniać obowiązki przez Opatrzność Boską na mnie złożone. Chcę wszystkie swoje siły oddać na usługi Diecezji Gdańskiej. (...) Chcę wszystkie swoje siły oddać pracy dla Kościoła Chrystusowego w łączności z Episkopatem i Ojcem Świętym*⁶⁰.

W dniu 1 lutego 1951 roku stawił się ks. Jan Cymanowski u Prymasa Polski, arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Po przeprowadzonej rozmowie, arcybiskup Wyszyński sporządził zapis następującej treści:

*Gdańsk. 1. Ks. Cymanowski, proboszcz w Oliwie. 2. Wybrany jako wikariusz kapitulny 26.I.1951. 3. Zgłosił się 1.II.1951. 4. Ogłosił krótki komunikat do wiernych 28.I.51. Zwołał duchowieństwo 31.I.51 i wyjaśnił im sytuację. 5. Sanatio in radice actumve perf. 6. Sub secreto — zarządza się nowe wybory wikariusza kapitulnego ob cautelam. Zwalnia się ab inhabilitate konsultorów. 7. Facultates jakie miał Administrator Ap. bez fac. quinq.*⁶¹

Tak więc Prymas Polski nie mianował wybranego ks. Jana Cymanowskiego swoim wikariuszem generalnym, ale wybory „sanował”, czyli mocą posiadanej władzy uczynił ważnymi. Ten szczegół należy zaakcentować. Trzeba bowiem pamiętać, że sytuacja diecezji gdańskiej zasadniczo różniła się od sytuacji pozostałych jednostek kościelnych na Ziemiach Odzyskanych. Po wojnie diecezja gdańska nie zmieniła swych granic, posiadała biskupa rezydencjalnego (od 9 sierpnia 1945 roku przebywał w więzieniu) a do wyborów przystąpili konsultorzy prawnie ustanowieni, którym przysługiwał głos czynny⁶². Okoliczności te dają niektórym kanonistom podstawę do wysuwania hipotezy o ewentualnej ważności wyboru wikariusza kapitulnego w Gdańsku. Wprawdzie wzmianki w zapisie Prymasa o sanacji, a także o zaciągniętej przez konsultorów nieprawidłowości⁶³ świadczą wyraźnie o przekonaniu Prymasa, że wybory były nieważne, jednakże analizując fakty trzeba przyznać, iż posunięcia władzy świeckiej opierały się na pewnej znajomości KPK. Interwencja ograniczyła się do zwołania konsultorów i poinformowania ich o *sedes impedita* oraz, że mają wybrać wikariusza kapitulnego. Urzędnicy państwowi nie wskazywali kandydata, nie byli obecni przy wyborach i nie kwestionowali ich. Stąd, jak wiadomo wyżej, można spotkać się z opinią, że w diecezji gdańskiej

⁶⁰ „Zebranie Duchowieństwa Diecezji Gdańskiej w Oliwie dnia 31 I 1951 r.”

⁶¹ Archiwum Prymasa Polski,teczka: Ordynariat Diecezji Gdańskiej 1. 1951—1953. Dokument L.dz. 1136/51/3 z 1 II 1951 roku.

⁶² Na temat wątpliwości co do uprawnień konsultorów w Olsztynie i członka kapituły katedralnej we Wrocławiu oraz co do formalności wyborów tam przeprowadzonych zob. R. Marek, dz. cyt., 48 nn.

⁶³ Kan. 2390 § 2.

wybory wikariusza kapitulnego były ważne⁶⁴. Dość wymowny jest fakt, że zarządzone przez Prymasa ponowne wybory wikariusza kapitulnego w Gdańsku nie odbyły się⁶⁵, choć do nowych wyborów doszło w Olsztynie po restytuowaniu tam kapituły i prawdopodobnie we Wrocławiu⁶⁶.

2. Władza wikariusza kapitulnego.

A) UPRAWNIENIA JURYDYSYKCYJNE.

Wikariusz kapitulny jest ordynariuszem miejsca; posiada władzę zwyczajną i własną. Nie jest jednak pełnoprawnym pasterzem diecezji i stąd zakres posiadanych przez niego uprawnień jest mniejszy niż biskupa diecezjalnego⁶⁷. Bliżej normują tę sprawę kanony 435—444 oraz inne mówiące o ograniczeniach władzy wikariusza kapitulnego. Tutaj interesuje nas zakres władzy, jaką otrzymał ks. Cymanowski od Prymasa Polski.

Zapewne w związku z punktem 7-mym prymasowskiego zapisu z dnia 1 lutego 1951 roku: „*Facultates jakie miał administrator apostolski bez facultates quinquennales*”, zwrócił się ks. Cymanowski do Prymasa, by za jego pośrednictwem uzyskać owe uprawnienia, dla ważnego i godziwego działania w sprawach zastrzeżonych Stolicy Apostolskiej celem normalnego funkcjonowania życia diecezji⁶⁸. W odpowiedzi Sekretariat Prymasa poinformował, że *Facultates quinquennales* przysługują mu na mocy przepisu kanonu 66 § 2 Kodeksu⁶⁹. W kanonie tym czytamy, że uprawnienia stałe udzielone przez Stolicę Apostolską biskupowi i innym, o których mowa w kan. 198 § 1 nie wygasają po ustaniu władzy ordynariusza, o ile nie zostały udzielone ze względu na przymioty osoby, albo nie zastrzeżono wyraźnie inaczej, lecz przechodzą na ordynariuszów, którzy po nich nastają⁷⁰. Ważność udzielonych administratorowi apostolskiemu po raz ostatni w 1949 roku *Facultates*⁷¹, z których odtąd korzystał ks. Cymanowski, prze-

⁶⁴ Takiego zdania jest m.in. prof. dr bp W. Wójcik w: Recenzja rozprawy doktorskiej ks. mgra Ernesta Kleinerta pt. *Status prawny diecezji gdańskiej 1945—1964*, Lublin 1975.

⁶⁵ Zapewnił o tym ks. Leon Głowczewski, konsultor diecezjalny.

⁶⁶ Zob. R. Marek, dz. cyt., 47 i 60.

⁶⁷ Zob. E. Sztafrowski, *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, Warszawa 1976 s. 385.

⁶⁸ „L.dz. 261/51. Oliwa dnia 3 II 1951. Ekscelecjo Najdostojniejszy Księżę Prymasie! Wobec objęcia przeze mnie rządów Diecezji Gdańskiej jako wikariusz kapitulny, najpokorniej proszę Stolicę Apostolską, za pośrednictwem Waszej Ekscelecji o udzielenie mi władzy *Facultates Quinquennales*. Ks. Jan Cymanowski”. ADG sygn. XIII/3.

⁶⁹ Pismem N 1136/51 z dnia 12 II 1951. ADG sygn. XIII/3.

⁷⁰ Can. 66 § 2. „Nisi in earum concessione electa fuerit industria personae aut aliud expresse cautum sit, facultates habituales, Episcopo aliis de quibus in can. 198 § 1 ab Apostolica Sede concessae, non evanescent, resoluta iure Ordinarii cui concessae sunt, etiamsi ipse eas exsequi coeperit, sed transeunt ad Ordinarios qui ipsi in regimine succedunt...”.

⁷¹ Z dnia 25 marca 1949 roku (ad integrum annum 1953). ADG sygn. XIII/3.

dłużył w 1953 roku na dalsze pięć lat Przewodniczący Episkopatu Polskiego ks. biskup Michał Klepacz⁷².

Z innych uprawnień, o których wspomina w punkcie 5-tym cytowane „*Pro memoria*” z dnia 10 marca 1951 roku należy wymienić: — poza jednorazowym udzieleniem dyspensy od obowiązku zachowania przepisu kan. 958 § 1 n 3 Kodeksu⁷³, Prymas udzielił ks. Cymanowskiemu władzy wydawania *litteras dimissorias* na czas piastowania przez niego urzędu wikariusza kapitulnego⁷⁴; — władzę udzielania dyspensy ab *interstitiis* klerykom diecezji gdańskiej⁷⁵; — upoważnienie do ogłaszania beneficjów proboszczowskich za wakujące w tych parafiach, których proboszczowie przebywają ponad 1 rok poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej⁷⁶; — władzę udzielania dyspensy od obowiązku uczestniczenia we Mszy św. i wstrzymania się od prac służebnych w święta cywilnie zniesione⁷⁷.

Z zakresu władzy święceń, poza indultem Prymasa Polski upoważniającym ks. Cymanowskiego do konsekrowania kielichów i paten, ołtarzy przenośnych i dzwonów⁷⁸, ważnym i niezbędnym uprawnieniem był indult zezwalający na udzielanie sakramentu bierzmowania: *Ad bonum spirituale Christi-fidelium in territorio Dioeceseos Gedanensis promovenda... ad normam can. 782 § 2 C.I.C.* — *Illmo Dno Joanni Cymanowski Vicario Capitulari Gedanensi, facultatem administrandi in praefato territorio Sacramentum Confirmationis, — ad tempus gerendi munus supradictum — benigne concedimus, servatis tamen omnibus de iure servandis. Varsaviae, die 14 Junii 1952*⁷⁹.

⁷² Pismem N 0057/53/P.E. z 15 X 1953. ADG sygn. XIII/3.

⁷³ W odpowiedzi Prymasa Polski pismem N 1457/51 z 1 III 1951 r. na prośbę ks. Cymanowskiego z dnia 26 II 1951 (N 455/51). ADG sygn. XIII/3.

⁷⁴ „Prymas Polski N 4445/51/R. Dekret. Przychylając się do prośby ks. Prałata Jana Cymanowskiego na mocy szczególniejszych upoważnień nadanych nam przez Stolicę Apostolską, niniejszym udzielamy Petentowi na czas piastowania przezeń urzędu Wikariusza Kapitulnego Diecezji Gdańskiej władzy wydawania *litteras dimissorias*. Warszawa, 31 X 1951 (—) † Stefan Wyszynski” ADG sygn. XIII/3.

⁷⁵ Pismem N 4832/51 z 1 XII 1951 r. ADG sygn. XIII/3.

⁷⁶ „Prymas Polski N 1471/51/r. Dekret. Na mocy szczególniejszych uprawnień nadanych mi przez Stolicę Apostolską, niniejszym upoważniam ks. Prałata Jana Cymanowskiego w Gdańsku do ogłaszania beneficjów proboszczowskich jako wakujące w tych parafiach, których Proboszczowie przebywają ponad 1 rok poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, oraz dyspensuję wymienionego ks. Prałata od obowiązków zachowania przepisów procedury, przepisanej w kan. 2168—2175. Warszawa 3 III 1951 r. (—) † Stefan Wyszynski, (—) ks. dr Antoni Baraniak”. ADG sygn. XIII/3.

⁷⁷ Dekretem N 430/52 z 19 I 1952 na dwa lata, przedłużonym pismem N 337/53 z 24 I 1953 r. na dalsze dwa lata. ADG sygn. XIII/3.

⁷⁸ Z indultów udzielonych administratorowi apostolskiemu ks. Andrzejowi Wronce przez Prymasa Polski w 1950 roku (N 842/50, 844/50 i 845/50 — wszystkie z 8 IV 1950 roku) na pięć lat, korzystał ks. Cymanowski na mocy przepisu kanonu 66 § 2. Na dalsze pięć lat ich ważność przedłużył Przewodniczący Episkopatu Polskiego w 1955 roku (pismem N 232/55 z 21 I 1955). ADG sygn. XIII/3.

⁷⁹ Pismo N 3144/52. ADG sygn. XIII/3.

Can 782 § 2. „*Extraordinarius minister est presbyter, cui vel iure communi vel peculiari Sedis Apostolicae indulto ea facultas concessa sit*”.

Najważniejszy zakres praw i obowiązków (iura et officia) otrzymał ks. Cymanowski dekretem Prymasa Polski z dnia 19 kwietnia 1952 roku: *Decretum. Bono Ecclesiae Gedanensis consulere cupientes, vigore specialissimae facultatis a Sancta Sede litteris Secretariae Status diei 18 Aprilis 1951 N. 2475/51 Nobis tributae, praesentibus — attentis extraordinariis conditionibus, in quibus regimen Dioeceseos Gedanensis versatur — Illmo Dno Vicario Capitulari Joanni Cymanowski iura et officia Episcopi residentialis — exceptis iis, quae characterem episcopalem exigunt — in territorio praefatae Dioecesis ad normam S. Canonum munere durante exercenda, benigne concedimus.*

Insimul vi specialissimarum facultatum a Sancta Sede Nobis tributarum praesentibus benigne permittimus, ut supradictus Vicarius Capitularis — ad augendam externam auctoritatem coram clero et populo in casu necessariam — insignibus ac privilegiis Protonotarii Apostolici de numero participantium ad tempus gerendi munus, de quo supra, utatur. Datum Varsaviae, die 19 mensis Aprilis a.D. 1952⁸⁰.

Jak wynika z powyższego dekretu, Prymas Polski, na mocy szczególnych upoważnień otrzymanych od tSolicy Apostolskiej, udzielił ks. Cymanowskiemu władz przysługujących biskupowi rezydencjalnemu, z wyjątkiem uprawnień, których wykonanie domaga się sakry biskupiej. Z władzy tej wikariusz kapitulny mógł korzystać tylko na terenie diecezji gdańskiej i podczas piastowania posiadanego urzędu. Motywem udzielenia tak szerokich uprawnień było dobro duchowe wiernych diecezji gdańskiej.

B) UPRAWNIENIA HONOROWE.

Przywileje wikariusza kapitulnego normują kanony 439 i 370. Jeżeli nie jest on biskupem, posiada na czas rządów przywileje i oznaki protonotariusza apostolskiego tytularnego, podobnie jak wikariusz generalny. Ma również, nawet w obecności biskupa, pierwszeństwo przed wszystkimi duchownymi diecezjalnymi, nie wyjmując prałatów i kanoników katedralnych; ustępuje tylko samemu biskupowi⁸¹.

⁸⁰ Pismo N 2480/52/P. ADG sygn. 0/5.

W uprawnieniach nadanych Prymasowi Polski przez Stolicę Apostolską z dnia 18 kwietnia 1951 roku (N 2475/51) czytamy: „... Per venire, poi incontro nel miglior modo possibile al bene delle anime, l'Augusto Pontifice concede che i „Delegati Speciali” godano delle facoltà spettanti ai Vescovi residenziali, escluse ben inteso quelle il cui esercizio presuppone il carattere vescovile, qualora gli ecclesiastici prescelti ne siano privi...” Kopia dokumentu w posiadaniu autora.

⁸¹ Can. 439. „Quae in can. 370 de Vicario Generali praescripta sunt, eadem de Vicario quoque Capitulari dicta intelligantur”.

Can. 370 § 1. „Praesente etiam Episcopo, Vicarius Generalis publice privatimque praecedentiae ius habet super omnibus dioecesis clericis, non exclusis dignitatibus et canonicis ecclesiae cathedralis, etiam in choro et actibus capitularibus, nisi clericus characterem episcopali praefulgeat et Vicarius Generalis eodem careat. § 2. Vicarius Generalis sit Episcopus, omnia honorifica privilegia Episcoporum titularium obtinet; secus durante munere tantum privilegia et insignia Protonotarii apostolici titularis”.

Zakres przywilejów wikariusza kapitulnego diecezji gdańskiej określa szczegółowo dokument Prymasa z 4 czerwca 1952 roku „*Insignia et privilegia*”⁸². Według tego dokumentu ks. Cymanowski posiadał:

— przywileje protonotariusza apostolskiego de numero participantium; tytuł: Najprzewielebniejszy Ks. Infułat Jan Cymanowski, Wikariusz Kapitulny Diecezji Gdańskiej (Ordynariusz Diecezji Gdańskiej), strój Prałata Domowego Jego Świątobliwości; prawo używania: a) biretu czarnego z czerwonymi obszywkami i czerwonym pomponem, b) piuski czarnej z czerwonymi obszywkami, c) krzyża pectoralnego na sznurze koloru amarantowego (w czasie nabożeństw pontyfikalnych), d) mitry prostej lub ze złotej materii (nieozdobnej), e) pierścienia o jednym kamieniu (bez ozdób); prawo odprawiania nabożeństw pontyfikalnych z pewnymi zastrzeżeniami⁸³ i prawo do ubierania się przy ołtarzu zajmując miejsce przy faldistorium; w czasie Mszy św. (nawet cichej) prawo do korzystania z kanonu, bugii oraz specjalnego lavabo; — przywilej kaplicy prywatnej i portatylu.

Powyższych przywilejów udzielono ks. Cymanowskiemu, jako wikariuszowi kapitulnemu i mógł z nich korzystać na terenie diecezji gdańskiej przez czas piastowania posiadanego urzędu.

III. DZIAŁALNOŚĆ WIKARIUSZA KAPITULNEGO W GDAŃSKU.

Lata 1951—1956 nie należały do łatwych, gdy idzie o działalność Kościoła katolickiego w Polsce. Realizacja założeń polityki wyznaniowej — jak wykazuje w swojej pracy Wiesław Mysiek — nie przychodziła bez oporów⁸⁴. Następuje stopniowe ograniczanie pozycji Kościoła w życiu publicznym, zwiększa się także zasięg państwowej interwencji w sprawy wewnętrzne Kościoła⁸⁵. W miejsce internowanego w r. 1953 kardynała Prymasa Stefana Wyszyńskiego, Episkopatowi Polskiemu przewodniczy biskup Michał Klepacz⁸⁶. Zostały powołane do życia Komisje Duchownych

⁸² N 3015/52/P. ADG sygn 0/5. Do dokumentu łacińskiego dołączono streszczenie w języku polskim.

⁸³ „Fruitur iure Missae etiam Defunctorum Vesperasque pontificaliter in faldistorio celebrandi sine „throno cum baldachimo”, sine pastorali baculo et capae nec non plurium Diaconorum assistentia... In Missa semper utetur formula „Dominus vobiscum”. In Missa pontificaliter celebratis Mitra coopertus cantabit tantum formulam „Benedicat vos” de more semel populo benedicens”. Nr 4 „*Insignia et privilegia*”.

⁸⁴ *Polityka wyznaniowa Polski Ludowej*. Przesłanki i realizacja, Warszawa 1970, 168.

⁸⁵ Tamże, 186—187.

⁸⁶ Sekretarz Episkopatu biskup Z. Choromański wystosował do wszystkich kurii biskupich w Polsce list z dnia 9 X 1953 r. N 340: „Uprzejmie zawiadamiam, że Przewodniczący Konferencji Episkopatu, ks. biskup Michał Klepacz na mocy szczególniejszych uprawnień, nadanych przez Stolicę Apostolską, będzie udzielał indultów i dyspens w tym samym zakresie w jakim ich udzielał ks. Prymas Polski. Wobec

i Świeckich Działaczy Katolickich przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Narodowego i równoległe komisje przy Komitetach Wojewódzkich⁸⁷.

Należy wspomnieć o mianowaniu przez papieża Piusa XII w kwietniu 1951 roku biskupów dla Wrocławia, Opola, Gorzowa, Olsztyna i Gdańska; nie uzyskali oni jednak od razu akceptacji władzy państwowej i dopiero w grudniu 1956 roku mogli objąć swoje placówki⁸⁸.

Ks. Jan Cymanowski, jako rządca diecezji, ograniczał się w swej działalności do korzystania z nadanej mu władzy w zakresie koniecznym do normalnego funkcjonowania administracji kościelnej, zaś w ważniejszych przypadkach działał w granicach kompetencji nadanych mu specjalnymi indultami. Z dokumentów i z relacji jego najbliższego współpracownika, kanclerza kurii wynika, iż ściśle przestrzegał wytycznych Episkopatu Polskiego⁸⁹. Z punktu widzenia prawa kanonicznego na uwagę zasługuje sprawa obsadzania beneficjów proboszczowskich i wizytacji kanonicznych parafii. Poza tym sporo wysiłku poświęcił ks. Cymanowski sprawie odbudowy kościołów.

1. Beneficja parafialne.

Stosownie do Umowy Poczdamskiej (rozd. XIII) nakazującej repatriację ludności niemieckiej z Polski, wielu Niemców opuściło w roku 1945 i w latach następnych tereny, które weszły w skład państwa polskiego. Również wielu księży narodowości niemieckiej, wyjechało do Niemiec. Wśród nich spory procent stanowili proboszczowie. Pod ich nieobecność parafiami opuszczonymi zarządzali wikariusze substytucji (kan. 474), bądź też, z powodu braku dostatecznej liczby księży, pracę duszpasterską sprawowali tam kapłani z sąsiedniej parafii. Uwzględniając specjalne życzenia

---

tego wszystkie prośby kierowane dotychczas do Stolicy Świętej na ręce ks. Prymasa Polski, należy odtąd przysyłać do Przew. Episkopatu. Adres: J. E. Ks. Biskup Michał Klepacz, Przewodniczący Episkopatu, Warszawa ul. Miodowa 17". ADG sygn. 0/5.

⁸⁷ Słowo Powszechne nr 246, 1953 r.

⁸⁸ Zob. W. Urban, *Archidiecezja wrocławska w latach 1945—1965*, w: *Nasza Przeszłość* 1965, 27.

⁸⁹ Unikał również angażowania się w sprawy polityczne; dla przykładu: na zaproszenie na Zjazd Ogólnokrajowej Manifestacji Duchowieństwa i Działaczy Katolickich 12 XII 1951 we Wrocławiu odpowiedział pismem „Nie brałem udziału w manifestacji duchowieństwa we Wrocławiu dla braku polecenia ze strony Episkopatu i Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i dla charakteru politycznego tej manifestacji”. Zaś na zaproszenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Gdańsku na uroczystą Sesję zwołaną w ramach ogólnokrajowej dyskusji nad projektem Konstytucji, telefonował do Wydziału Wyznań WRN w Gdańsku: „Episkopat Polski, zgodnie z wezwaniem Komisji Konstytucyjnej, jako przedstawiciele Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce podali w liście do Pana Prezydenta Bieruta jako Przew. Komisji Konstytucyjnej swoje stanowisko i uwagi w sprawie projektu Konstytucji Polskiej. Dlatego nie ma potrzeby, żebym ja, jako członek Episkopatu brał udział w dyskusji i dlatego nie przybędę na zebranie”; ADG sygn. 0/5. (Także na podstawie rozmowy przeprowadzonej przez autora z ks. Kazimierzem Mirynowskim, konclerzem Kurii Gdańskiej w dniu 21 grudnia 1974 roku w Gdańsku-Wrzeszczu).

Rządu PRL wikariusze kapitulni otrzymali od Prymasa Polski uprawnienia do zamianowania rządców parafii na Ziemiach Zachodnich i Północnych proboszczami⁹⁰.

Również i wikariusz kapitulny diecezji gdańskiej⁹¹ wydał następujący dekret z dnia 6 kwietnia 1951 roku: *Na podstawie specjalnych i nadzwyczajnych upoważnień, udzielonych mi w dekrecie z 3 marca 1951 roku Nr 1471/51/R przez J. E. Ks. Dr Stefana Wyszyńskiego, ogłaszam beneficja proboszczowskie Diecezji Gdańskiej, jako wakujące w tych parafiach, w których proboszczowie przebywają ponad jeden rok poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Uzasadnienia: 1) Salus animarum atque bonum Ecclesiae suprema lex esto; 2) Sytuacja nadzwyczajna powstała na Ziemiach Zachodnich upoważnia do użycia tych środków, które uzna się za potrzebne dla dobra dusz na tych terenach*⁹².

Podstawę prawną do wydania dekretu stanowią przepisy KPK o obowiązkach proboszcza, a zwłaszcza obowiązku rezydencji (kan. 465—470). Proboszczowie, którzy ponad rok przebywają poza terenem swojej parafii a tym samym przez długi czas zaniedbują obowiązek rezydencji, są niezdolni do skutecznego i owocnego posługiwania i należytego wykonywania swych obowiązków duszpasterskich. Wprawdzie zaniedbywanie rezydencji jest przestępstwem (kan. 2384) za które prawo przewiduje odjęcie beneficjum według zasad postępowania podanych w kanonach 2168—2175; w tym jednak wypadku należy wziąć pod uwagę, że proboszczowie ci przebywali poza parafiami niezupełnie z własnej winy. Stąd pozbawienie ich beneficjum parafialnego nie można traktować jako kary za przekroczenie przepisów wypływających z kan. 465⁹³. Faktyczny i długi pobyt proboszcza za granicą Polski i brak nadziei na powrót do swej parafii należało raczej traktować jako milczącą rezygnację z beneficjum w sytuacji wyjątkowej, nie przewidzianej przez ustawodawcę⁹⁴. Dlatego konieczne było skorzystanie z nadzwyczajnych uprawnień Prymasa Polski.

W diecezji gdańskiej dekret ks. Cymanowskiego dotyczył następujących beneficjów proboszczowskich⁹⁵:

— Gdańsk, parafia Św. Ducha (Kaplica Królewska); ks. Eryk Aleksy Graf Mellin wyjechał do Niemiec w 1945 roku;

⁹⁰ Zob. „Pro memoria w sprawie Ziem Zachodnich” p. 6.

⁹¹ Prymas Polski, N 1471/51/R. „Dekret”. (Zob. wyżej przypis 76).

⁹² Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej, nr 23 z 1951 roku.

⁹³ Can. 465 § 1. „Parochus obligatione tenetur residendi in domo paroeciali prope suam ecclesiam;...”

⁹⁴ Kan. 188 n 8 przewiduje milczącą rezygnację w przypadku, gdy duchowny zaniedbujący obowiązek rezydencji mimo upomnienia nie wróci lub nie odpowie w czasie wyznaczonym przez ordynariusza, choć nie ma słusznej przeskody.

⁹⁵ Podano według ADG, oraz: E. M y c z k a, *Wykaz kapłanów diecezji gdańskiej*; maszynopis; R. S t a c h n i k, *Danziger Priesterbuch*, Hildesheim 1965.

- Parafia Św. Józefa; ks. Klemens Fedtke wyjechał do Niemiec w 1945 roku;
- Parafia Św. Antoniego (Brzeźno); ks. Leo Schliep wyjechał do Niemiec w 1945 roku;
- Parafia Św. Jadwigi (Nowy Port); ks. Jan Maier wyjechał do Niemiec w 1945 roku;
- Parafia Świętego Krzyża (Wrzeszcz); ks. Leon Hoppe wyjechał do Niemiec w 1945 roku;
- Parafia Serca Jezusowego (Wrzeszcz); ks. Franciszek Wothe wyjechał do Niemiec w 1945 roku.
- Giemlice, parafia Św. Jana Chrzciciela; ks. Maksymilian Wiese wyjechał do Niemiec w 1945 roku.
- Gnojewo, parafia Św. Św. Szymona i Judy Ap.; ks. Klemens Panske wyjechał do Niemiec w 1945 roku.
- Lichnowy, parafia Św. Urszuli; ks. Paweł Glass wyjechał do Niemiec w 1945 roku;
- Lubieszewo, parafia Św. Elżbiety; ks. Jan Prill wyjechał do Niemiec w 1946 roku.
- Łęgowo, parafia Św. Mikołaja; ks. Jan Ohl wyjechał do Niemiec w 1945 roku;
- Pruszcz Gdański, parafia Matki Bożej Nieustającej Pomocy; ks. Romuald Muhlhoff (Młyński) wyjechał do Niemiec w 1946 r.
- Pszczółki, parafia Serca Jezusowego; ks. Jan Mirau wyjechał do Niemiec w 1945 roku.

Na wyżej wyliczone beneficja parafialne mogli się zgłaszać kandydaci z chwilą ogłoszenia dekretu⁹⁶. Powstała wątpliwość co do beneficjum parafialnego przy kościele katedralnym w Oliwie. Mocą bulli erekcyjnej diecezji gdańskiej, beneficjum to przysługiwało biskupowi gdańskiemu⁹⁷. Biskup gdański Karol Maria Splett od 1945 roku był *impeditus*. Ks. Cymanowski zwrócił się w tej sprawie do Sekretariatu Episkopatu Polski, skąd otrzymał odpowiedź, iż na podstawie bulli erekcyjnej diecezji gdańskiej jemu przysługuje prawo objęcia beneficjum parafii katedralnej⁹⁸.

⁹⁶ W uzupełnieniu dekretu wikariusz kapitulny informuje, że „Doktorzy i Magiŝtry ŝw. Teologii i Prawa Kanonicznego i ci którzy złożyli egzamin proboszczowski mogą się zgłosić do Kurii o mianowanie na proboszczów. Księża, którzy nie złożyli egzaminu proboszczowskiego winni wnieść do Kurii podanie w sprawie egzaminu do dnia 15 IV 1951 r. Gdy idzie o zakonników, należy uwzględnić przepisy kan. 454 § 5, 471 § 1, 626 § 1, 1425 § 2 PKP”. Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej, nr 23 z 1951 „roku.

⁹⁷ „.... Insuper Episcopo Gedanensi facultatem tribuimus assumendi, quam primum vacaverit, beneficium paroeciale memoratae ecclesiae Olivensis, facto tamen eidem onere ibi constituendi idoneum Vicarium, seu Administratorem, qui actualem exerceat curam animarum”... Bulla erekcyjna diecezji gdańskiej AAS 18/1926/38 z 30 grudnia 1925 roku.

⁹⁸ Pismo N 649/53/P z 12 lutego 1953 roku; ADG sygn. 0/5.

Odpowiedź tę wyprzedził dekret Prymasa Polski z 19 kwietnia 1952 roku nadający Ks. Cymanowskiemu prawa i obowiązki biskupa rezydencjalnego.

2. Wizytacje kanoniczne.

Pierwsze trzy wizytacje odbył wikariusz kapitulny w roku 1953⁹⁹. W roku następnym wizytował tylko jedną parafię¹⁰⁰. Natomiast regularną wizytację całej diecezji rozpoczął dopiero w 1955 roku. Poprzedziło ją wydanie w dniu 4 maja 1955 roku dekretu w sprawie kanonicznej wizytacji diecezji gdańskiej¹⁰¹. W dekreście tym, powołując się na przepisy Kodeksu Prawa Kanonicznego (kan. 343—346), *Rituale Romanum Ecclesiae Poloniae accomodatum* oraz *Ordo ad visitandas Parochias*, podał wikariusz kapitulny szczegółowe przepisy tak co do strony organizacyjnej, jak i spraw podległych wizytacji.

Termin wizytacji uzgadnia z Ordynariuszem rządcą parafii. Ogłasza on również z ambony w niedzielę przed wizytacją o przyjeździe wikariusza kapitulnego, zaprasza na wizytację parafian i dzieci, podaje przebieg wizytacji, zawiadamia o możliwości uzyskania odpustu zupełnego i poświęcenia dewocjonalii przez Ordynariusza oraz o okazji do osobistej z nim rozmowy. Po katechizacji dzieci, protokół wizytacyjny przewiduje egzamin ministrantów. Ingres Ordynariusza odbywa się zgodnie z przepisami Rytuału. W końcu dekret wylicza w trzydziestu jeden pozycjach obiekty sakralne, przedmioty i księgi liturgiczne, księgi parafialne i inne dokumenty, które należy przygotować do wglądu przez wizytatora. Wizytacja kanoniczna Ordynariusza poprzedzona była wizytacją dziekańską¹⁰².

Ks. Jan Cymanowski, wikariusz kapitulny, odbył wizytacje kanoniczne parafii według kolejności:

17 V 1955 — parafia Św. Krzyża w Gdańsku-Wrzeszczu¹⁰³, 26 V 1955 — parafia Św. Jerzego w Sopocie, 2 VI 1955 — parafia Św. Ducha w Gdańsku, 3 VI 1955 — parafia Św. Anny w Gdańsku-Letniewie, 17 VI 1955 — parafia Św. Jadwigi w Gdańsku-Nowym Porcie, 21 VI 1955 — parafia Niepokalanego Poczęcia NMP w Gdańsku, 22 VI 1955 — parafia Zmartwychwstania P. Jezusa w Gdańsku-Wrzeszczu, 23 VI 1955 — parafia Podwyższenia Krzyża w Gdańsku-Chełmie, 1 VII 1955 — parafia Św. Ignacego w Gdańsku-Oruni, 1 VIII 1955 — parafia w Marynowach, 7 VIII 1955 —

⁹⁹ Parafia Sobowidz 10 XII 1953, Parafia Pręgowo 13 XII 1953, Parafia Mierzeszyn 12 XII 1953.

¹⁰⁰ Parafia Trąbki Wielkie 12 IX 1954 r.

¹⁰¹ Dekret N 321/55. Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej nr 21 z 1955 roku.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Protokół wizytacji kanonicznej w parafii św. Krzyża w Gdańsku-Wrzeszczu odbytej w dniu 17 maja 1955 roku. ADG sygn. XI/A/II.

parafia w Nowym Dworze Gdańskim, 8 VIII 1955 — parafie w Marzęcinie i Wiercinach, 10 VIII 1955 — parafie w Lubieszewie i Ostaszewie, 14 VIII 1955 — parafia w Giemlicach, 21 VIII 1955 — parafie w Małowach i Pogorzalej Wsi, 4 IX 1955 — parafie w Gnojewie i Kończewicach, 25 IX 1955 — parafia w Żuławkach, 2 X 1955 — parafia w Nowej Cerkwi, 9 X 1955 — parafie w Lasowicach Wielkich i Kałdowie, 11 X 1955 — parafia w Stegnach, 16 X 1955 — parafia Serca P. Jezusa w Sopocie, 18 X 1955 — parafia w Nowym Stawie, 20 X 1955 — parafia Św. Michała w Sopocie, 23 X 1955 — parafia w Lublewie, 25 X 1955 — parafia Gwiazda Morza w Sopocie, 27 X 1955 — parafia w Świętym Wojciechu, 6 XI 1955 — parafia Serca P. Jezusa w Gdańsku-Wrzeszczu, 9 XI 1955 — parafia Św. Mikołaja w Gdańsku, 13 XI 1955 — parafia w Sobieszewie, 20 XI 1955 — parafia Św. Franciszka z Asyżu w Gdańsku.

W roku 1956 wizytacje kanoniczne odbyły się w parafiach: 18 IX 1956 — parafia Św. Antoniego w Gdańsku-Brzeźnie, 25 IX 1956 — parafia w Łęgowie, 3 X 1956 — parafia Św. Rodziny w Gdańsku-Stogach, 7 X 1956 — parafia w Marzęcinie, 22 X 1956 — parafia w Pruszczu Gdańskim, 4 XI 1956 — parafia M.B. Nieustającej pomocy w Gdańsku-Brętowie.

Z każdej wizytacji sporządzony został protokół a jego kopia złożona w Archiwum Diecezjalnym¹⁰⁴. W czasie wizytacji kanonicznej udzielał ks. Cymanowski sakramentu bierzmowania¹⁰⁵.

3. Odbudowa kościołów.

Odbudowa i remont zniszczonych w 1945 roku świątyń były jednym z najpilniejszych zadań powojennych. Na tym odcinku dużo zrobiono już za czasów administratora apostolskiego ks. Andrzeja Wronki. Niektóre kościoły wymagały jednak długotrwałych prac i wielkiego nakładu funduszy. Wspierając księży zajmujących się odbudową świątyń radą i pomocą materialną, szczególną opieką otoczył ks. Jan Cymanowski katedrę oliwską i kościół N.M.P. w Gdańsku.

Kościół k a t e d r a l n y i parafialny pod wezwaniem Trójcy Świętej, zbudowany ok. 1186 roku z fundacji księcia pomorskiego Sambora I, konsekrowany w 1594. Z kościołem tym związanych jest wiele faktów historycznych, w jego podziemiach spoczywają zwłoki książąt pomorskich. Na szczególną uwagę zasługują tu słynne organy zbudowane w XVIII wieku w stylu rokoko. W czasie działań wojennych katedra uległa tylko nieznacznym zniszczeniom; stracone zostały hełmy z wież i uszkodzone orga-

¹⁰⁴ Protokoły wizytacyjne poszczególnych parafii w teczках — ADG sygn. XI/A.

¹⁰⁵ Teczka: Bierzmowanie — ADG sygn. I/33.

ny. Jednakże długotrwały brak konserwacji spowodował konieczność remontu katedry, zwłaszcza jej wnętrza. Częściowo porządkowano katedrę w latach 1945—1949. Ks. Cymanowski przystąpił do dalszych remontów. Rozpoczęto od wymiany instalacji elektrycznych. W roku 1952 zawarto szereg umów z Pracownią Konserwacji Zabytków (PKZ) w Gdańsku dotyczących konserwacji obrazów (m.in. „Książę Waldemar Brandenburski”, „Król Władysław Łokietek”, „Anioł Stróż”) i epitafiów. W roku 1953 przeprowadzono remont organów; dorobiono brakujące piszczałki, wstawiono nowe głosy, przeprowadzono remont elektrycznego mechanizmu napędowego oraz strojenie głosów. W roku 1955 naprawiono uszkodzone tynki a także wykonano roboty malarskie wnętrza katedry i prace konserwacyjne w prezbiterium¹⁰⁶. Nad wszystkim czuwał ks. Jan Cymanowski wspierany pomocą kanclerza kurii ks. Kazimierza Mirynowskiego i ks. Leona Kossak-Główczewskiego, administratora parafii katedralnej.

Druga świątynia, której odbudowa wymagała olbrzymich środków finansowych to kościół Najsw. Maryi Panny w Gdańsku. Zbudowany w latach 1343—1502, obecnie największa świątynia w Polsce, mogąca pomieścić ponad 20 tysięcy osób. Stanowi cenny zabytek architektoniczny, wnętrze którego do czasu wojny wypełnione było cennymi, nagromadzonymi w ciągu wieków dziełami sztuki. Działania wojenne w 1945 roku pozostały kościół w ruinie. Dach o powierzchni 10 tys. m² całkowicie spłonął, wnętrze zostało wypalone w 90% o około 60% misternych sklepień runęło z blisko 30-to metrowej wysokości. Za rządów administratora apostołskiego ks. Andrzeja Wronki (1945—1951) w kościele usunięto gruzy, wyremontowano gotyckie sklepienie, pokryto całość ogniotrwałym dachem i umocniono zagrożone filary. Nadal jednak za względów bezpieczeństwa w kościele nie można było sprawować kultu. Celem przyspieszenia toku prac budowlanych wydał Ks. Cymanowski 2 lutego 1952 roku odezwę do wiernych w sprawie odbudowy kościoła Mariackiego¹⁰⁷. Zaaaplował w niej do ofiarności diecezjan ustalając, że jeden raz w miesiącu zbierać się będzie ofiary przed wszystkimi kościołami w diecezji na ten cel. Dzięki niezwyklej ofiarności społeczeństwa i zabiegom ks. Cymanowskiego oraz ks. Franciszka Solarza, administratora kościoła, odbudowa posuwała się naprzód. Dokonano remontu wieży (79 m) i przykryto ją ogniotrwałym dachem. Oszklono 36 olbrzymich rozmiarów okien, wstawiono 6 dużych bram, a także bez przerwy prowadzono prace przy porządkowaniu i urządzaniu wnętrza. Monumentalna świątynia gdańska została dźwignięta z gruzów. Częściowe jej otwarcie nastąpiło 17 listopada 1955

¹⁰⁶ ADG sygn. IX/2 „Katedra i organy oliwskie” (umowy, zlecenia, kosztorysy, rachunki).

¹⁰⁷ Zob. Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej, rok 1952. Odezwa została odcytana z ambon wszystkich kościołów i kaplic.

roku¹⁰⁸. O uroczystości otwarcia kościoła mariackiego ks. Cymanowski wydał komunikat: *Kościół NMP w Gdańsku (...) po długiej i gruntownej, choć tylko częściowej konserwacji będzie otwarty dnia 17 listopada 1955 roku. Po uprzednim porozumieniu się z J. E. Ks. Biskupem Michałem Klepaczem, Przewodniczącym Episkopatu Polskiego oraz władzami Państwowymi w Warszawie i w Gdańsku dokonam poświęcenia Kościoła Mariackiego i odprawię pierwszą Mszę św. pontyfikalną o 10,30...*¹⁰⁹. Odtąd kościół Mariacki służy chwale Bożej i duchowym potrzebom wiernym.

O zaangażowaniu ks. Cymanowskiego w odbudowę kościołów w diecezji gdańskiej świadczy m.in. fakt, iż w chwili przekazywania kasy diecezjalnej ks. biskupowi Edmundowi Nowickiemu w dniu 8 grudnia 1956 roku protokół zdawczo-odbiorczy wykazał nie tylko pustkę w kasie, ale i zadłużenie. Ks. Cymanowski usprawiedliwiał ten stan wydatkami związanymi z odnowieniem wnętrza katedry oliwskiej, wielkimi wkładami w remont kościoła Mariackiego w Gdańsku oraz zapomogami na wydzwignięcie z ruin kościoła parafialnego w Kałdowie i na remont kościoła w Kłodawie Gdańskiej¹¹⁰.

IV. WYGASNIĘCIE JURYSDYKCJI WIKARIUSZA KAPITULNEGO.

W roku 1956 nastąpiła w Polsce poważna zmiana w stosunkach wewnętrznych i w dziedzinie życia politycznego, otwierając nowy etap normalizacji stosunków we wszystkich dziedzinach życia państwowego, w tym także stosunków wyznaniowych. Do Warszawy powrócił Prymas Polski Stefan Wyszyński i objął urządowania¹¹¹. Powrócili także do swoich diecezji biskupi z Katowic (bp Adamski, bp Bednorz, bp Bieniek) oraz biskupi z Gniezna (bp Baraniak, bp Bernacki)¹¹². Komunikat Polskiej Agencji Prasowej z 4 grudnia 1956 roku informował społeczeństwo polskie, że Stolica Apostolska ustanowiła na Ziemiach Odzyskanych na miejsce dotychczasowych wikariuszy kapitulnych pięciu nowych biskupów, których nominacje uzgodnione zostały między Episkopatem i Rządem PRL¹¹³. Dla Gdańska Stolica Apostolska przeznaczyła ks. biskupa dra Edmunda Nowickiego¹¹⁴.

Prymas Polski w liście z dnia 1 grudnia 1956 roku pisał do ks. Cymanowskiego: *Niniejszym powiadamiam Księdza Infulata, że na mocy spec-*

¹⁰⁸ Kronika odbudowy kościoła NMP w Gdańsku, Archiwum parafialne.

¹⁰⁹ Komunikaty Kurii Biskupiej Gdańskiej, nr 46 z 1955 roku.

¹¹⁰ Zob. MDG 1957, 51 oraz 1959, 146—150.

¹¹¹ Zob. Słowo Powszechne, nr 260 z 1956 roku.

¹¹² Tamże, nr 267.

¹¹³ Tamże, nr 290.

¹¹⁴ Mianowany koadiutorem „sedi datus” 28 kwietnia 1951, konsekrowany w Poznaniu 21 września 1954 roku.

jalnego postanowienia Stolicy Apostolskiej J. E. Ks. Biskup Edmund Nowicki został mianowany Rządcą Diecezji Gdańskiej. Kopię Dekretu z dnia 1.XII.1956 N. 3495/56/P, wydanego w tej sprawie załączam. Wobec powyższego dotychczasowe wszelkie uprawnienia jurysdykcyjne i związane z nimi indulty udzielone Ks. Infułatowi na teren Diecezji Gdańskiej wygasają z dniem faktycznego objęcia władzy przez J. E. Ks. Biskupa Edmunda Nowickiego. Korzystam z tej okazji, aby Ks. Infułatowi szczerze podziękować za wszelkie wysiłki włożone w administrację Diecezją Gdańską¹¹⁵.

Do Gdańska przyjechał ks. biskup Nowicki 7 grudnia. W tym samym dniu wikariusz kapitulny ks. Jan Cymanowski wydał komunikat do księży proboszczów i rządców kościołów z powiadomieniem o przybyciu księdza biskupa oraz odezwę do wiernych diecezji gdańskiej *O szczęśliwym uzyskaniu Arcypasterza*¹¹⁶.

Kanonicznego przejęcia rządów przez koadiutora „*sedi datus*” ks. biskupa Nowickiego dokonano 8 grudnia 1956 roku. W sporządzonym z tej czynności protokole czytamy m.in. „*J. E. Ks. Biskup Dr Edmund Nowicki oświadcza: Niniejszym obejmuję rządy biskupie w diecezji gdańskiej. Ks. Infułat Jan Cymanowski zaś oświadcza co następuje: Uznaję za wygasły urząd wikariusza kapitulnego diecezji gdańskiej i moją jurysdykcję jako wikariusza kapitulnego oraz nadane mi w związku z tym urzędem indulty*”¹¹⁷.

Ks. Jan Cymanowski po zdaniu urzędowania wrócił na dawne probostwo parafii Św. Franciszka z Asyżu w Gdańsku-Emaus i tam przebywał do swojej śmierci, tj. 6 lutego 1965 roku¹¹⁸.

ZUSAMMENFASSUNG

DER KAPITULARVIKAR DER DIÖZESE DANZIG IN J. 1951—1956.

Dem Entschluss der polnischen Regierung nach am 26.01.1951 die apostolischen Administratoren in den von Polen wiederinbesitzgenommenen Gebieten sind verwiesen. An ihre Stelle sind die Kapitularvikare ausgewählten erhalten notwendige Jurisdiction.

Im ersten Teil der Artikel bespricht das Gültigkeitsproblem und die Wahlumstände im allgemeinen. Der zweite Teil bringt genauere Angaben über den Wahl des Kapitularvikar J. Cymanowski zu Danzig bei. Im dritten Teil ist seine Tätigkeit zur Zeit von 1951 bis 1956 J. besprochen; am 8 Dezember 1956 seine Jurisdiction ist ausgelaufen weil E. Nowicki als Bischof „*sedi datus*” zu Danzig gekommen war.

¹¹⁵ Pismo N 3501/56/0, ADG sygn. 0/5.

¹¹⁶ MDG, 1957, 53—54.

¹¹⁷ ADG sygn. XII/2.

¹¹⁸ Zob. MDG 1965, 160—162.